

Rat.

(Moralno-juridička rasprava.)

Dr. Josip Pazman.

U ovo vrijeme, kad se je ljuti boj razmahao po cijelom gotovo svijetu, kad se požudno čitaju svake vjести sa ratišta, kad svačija usta samo o ratu govore; — u to vrijeme držim da će i čitatelji „Bogoslovske Smotre“ radije i poželjnije pročitati ovu raspravu o ratu. Svake godine doduše profesor morala raspravi u školi tu temu: *de bello*; ali je razumijevanje njezino u razno vrijeme različno ne samo prema tomu, da li se s većim ili manjim zanimanjem prati, već i za to, jer se sada u ratno doba ovaj predmet u konkretnom primjeru čitatelju zorno predočuje, a tim biva razumijevanje njegovo potpunije. Nema dakle zgodnijega vremena da se o ratu i s moralnoga gledišta raspravlja van sada.

Moralist, kako je poznato, promatra svoj predmet s toga gledišta, u koliko je djelo ljudsko, ovisno o razumnoj volji. Pa tako i u ovom slučaju promatra se ne toliko rat, ratno doba, ratno stanje, ratno pravo itd. već ratovanje. Glavno je tu pitanje, je li ratovanje dozvoljeno? Smije li se ratovati? A budući da ovo djelo ratovanja nije takovo, da bi samo po sebi dobro bilo, kao n. pr. molitva, milostinja i dr., jer ratovanje mnogo zla sa sobom donosi, za to se poglavita pažnja svraća na prilike, u kojima se rat vodi. Tu se pita i tko rat vodi i kako vodi i zašto vodi i s kim i š čim vodi itd. pa prema tomu, da li sve te prilike odgovaraju zdravom razumu, da li za sve to vojuje pametan razlog, bit će odgovor jestan, a u protivnom slučaju dakako niječan. Tako od najvažnijih pitanja bit će i to, da li onaj, tko rat vodi, imade na to pravo; pa ako se i na to pitanje odgovori sa „da“, još nije isključena nepravda u načinu, kako se rat vodi, u mjestu, gdje se rat vodi, u razlogu, zbog kojeg se ratuje. Valja dakle sa svih strana

ogledati ratovanje i promotriti, da li je opravdano, da li se ne vrijeda možda ma u jednoj samo točki pravednost. Nužno je za to da ovu raspravu provedemo ne samo s gledišta moralnoga već i s juridičkoga, da bude razmatranje što potpunije. To većma je potrebno ovo drugo gledište, što o ratu ne možeš razborito ni govoriti, a da ne poznaješ barem poglavita načela međunarodnoga prava, koje je u ovom poslu isključivo mjerodavno. Prema tomu imat će ova rasprava više dijelova, koji se razlikuju međusobno po predmetu, a vanjska oznaka njihove razlike bit će naslov njihov.

Međunarodno pravo.

Kao što pojedini ljudi imaju stanovitih prava spram drugih privatnih osoba i fizičkih i moralnih, tako imaju i države svojih prava spram drugih država. Pravima što ih uživa netko spram drugih, odgovaraju dužnosti kod tih drugih. U isti čas n. pr. kad ja posjedujem pravo na svoj život spram drugih ljudi, postoji i dužnost kod tih drugih ljudi, da mi priznadu to pravo i da ga ubijstvom ne povrijede. Skup sviju prava i dužnosti, što ih imaju države spram drugih država, zovemo međunarodnim pravom. Pod narodom se nalme imade razumijevati onaj dio društva ljudskoga, koji bez obzira na svoju narodnost i druge razlike sačinjava državni organizam, ili političku skupinu, koju zovemo država. U običnom govoru ne lučimo tako strogo značenje riječi „narod“, već ju zamjenjujemo s drugim sličnim riječima. Pa i latinski izraz: *ius internationale*, nepodaje u riječi, „natio“ isključivo značenje naroda, već se istim izrazom označuje i plemenska razlika. Ali u znanosti ne odlučuje običaj govora, već svaki izraz mora da ima točno opredijeljeno značenje, kojemu odgovara stalan pojam. Glavno je da to za sada ustanovimo, da je međunarodno pravo ono pravo, koje postoji između države i države, te da se tim pravom određuju međusobni odnošaji između raznih država.¹

¹ *Ius internationale vocamus complexum officiorum et iurium, quibus diversae societates civiles inter se moraliter devinciuntur. Schiffini, Disputationes philosophiae moralis n. 550.*

Völkerrecht (*ius inter gentes, droit des gens, law of nations* auch *internationales Recht* genannt) ist der Inbegriff der Rechtsregeln, durch welche Rechte und Pflichten der zur Gemeinschaft der Kulturstaaten gehörenden Staaten untereinander bestimmt werden. Liszt, *Das Völkerrecht* §. 1. I.

Ovo međunarodno pravo, koje se latinski zove *ius inter gentes*, valja razlikovati od prava, koje se zove *ius gentium*. Stari rimski pravници razumijevali su *ius gentium* kao pozitivno državno pravo i razlikovali su ga od naravnoga prava — *ius naturale*. Za ovo naravno pravo držalo se, kao i što se i sada imade držati, da su to sve one pravne norme i ustanove, što ih naravski razum spoznaje kao neodvisne od svakog ljudskog pozitivnog zakona, tako te na obdržavanje ovih ustanova čovjek naginje već po svojoj naravi.² Dočim za *ius gentium* držalo se, da je dio pozitivnog državnog zakona, koji je i ostalim narodima općenit i zajednički za razliku od *ius civile*, što je bilo posebno rimsko državno pravo.³ Tako razumijeva tu stvar i sv. Toma Akvinac, a s njim i svi stariji skolastici.⁴ Noviji skolastici Suarez i Lugo i njihovo doba razumijevali su *ius gentium* kao neku sredinu između naravnoga i pozitivnoga prava, naime one pozitivne zakone i ustanove, koje doduše nisu bili nužni zaključci naravnoga prava, ali ipak tako primjereni i pametni zaključci, da su ih gotovo svi narodi običajem uveli. *Ius gentium* nije dakle pravo, što postoji između države i države, nego je pravo, što postoji između privatnika i privatnika u istoj državi. *Ius gentium* je dakle privatno pravo. Međunarodno pravo nasuprot postoji samo između države i države i spada pretežno među javna prava.⁵

Međunarodno pravo razlikuje se u pozitivno međunarodno pravo, ako se dotične dužnosti i prava nalaze u stanim pisanim ustanovama, kao što su međunarodni ugovori, utanačenja, konvencije itd. Ako li se pak dotične ustanove međunarodnoga prava nalaze u praksi, u običajima, a da nisu nigdje pismeno kodificirane, mogu se zvati naravnim ili nepisanim, običajnim međunarodnim pravom. Uređuju li ovakove

² *Iustum naturale est, ad quod hominem natura inclinatur.* Sv. Toma in V. Ethic. I. — *Quod ad ius naturae attinet, omnes homines aequales sunt.* Ulpian L. 32. D. (50, 17). ³ *Maiores aliud ius gentium, aliud ius civile esse voluerunt.* Cic. de Offic. II. 17. ⁴ *Est de ratione legis humanae (pozitivno pravo), quod sit derivata a lege naturae (prirodno pravo). . . et secundum hoc dividitur ius positivum in ius gentium et ius civile. . . Ad ius gentium pertinent ea, quae derivantur ex lege naturae sicut conclusiones ex principiis: ut iustae emptiones, venditiones et alia huiusmodi. . . . Quae vero derivantur ex lege naturae per modum particularis determinationis, pertinet ad ius civile. . .* Sv. Toma. Summa theol. 2. 2. q. 57. a. 1. ad 1.

⁵ Sr. Cathrein, *Moralphilosophie* I. str. 479. i sl. II. str. 680.

međunarodne ustanove odnose jedne države spram drugih država, sačinjavaju javno međunarodno pravo; uređuju li se pako tim ustanovama odnosi državljana jedne države s pram državljana drugih država, imademo privatno međunarodno pravo. Nosioc ovoga privatnoga prava jest svaki državljanin, dok je nosioc onog javnog prava samo država, koju zastupa i izvršuje dotične dužnosti i prava glava države ili vladar. Takovih ustanova međunarodnih može biti općenitih, koje vrijede za svaku barem civilizovanu državu, a može biti posebnih, što ih mogu imati pojedine države među sobom.

Da između državâ doista postoji neko pravo i neke dužnosti, koje zovemo međunarodnima, jasno je već po tom, što je i država osoba u smislu pravnom, ne dakako fizička, već moralna osoba. A činjenica jest, da državâ imade više na svijetu, koje su jedna od druge neovisne. Države nisu postale slučajno, već je tako Bog odredio da bude. Bog je stvorio čovjeku takovu narav, koja teži za društvom i u društvu s drugima nalazi i svoje savršenstvo i svoje nutarnje zadovoljstvo. Država opet donosi čovjeku mnoga dobra, u državi nalazi čovjek sva nužna sredstva za miran i siguran život. Ono što je u svakoj državi bitna stvar, a to je vlast, dolazi od Boga, što nedvoumno potvrđuje Božja objava.⁶ A i pozitivni zakon Božji: „Poštuj oca i mater“ proteže se i na sve zakonite poglavare i duhovne i svjetovne.⁷ Božja je dakle volja i odredba, da postoje države i da postoji u državama red, t. j. da su podanici dužni vladaru svome vjernost i posluh. Prema kršćanskom naziranju Bog je gospodar vrhovni svih vladara i država — *regnumque dominator*⁸ —, a države su kao uda velike obitelji, kojoj je glava Stvoritelj Bog. Države su istina društva jedno od drugoga neovisna, i državljanin jedne države ne ovise o vladaru druge države. Ali krivo bi mislio tko bi držao, da među njima nikakvih odnosa nema. Jedna je država upućena na drugu kao što susjed na susjeda. One međusobno trguju, sklapaju trgovačke ugovore; jedna suviše svoje sirovine izvozi i prodaje drugima, i obratno uvozi t. j. kupuje onu robu, koje nema ili nema dosta, od drugih. Po gotovo državljanin jedne države putuju u druge strane države, a na granicama je ovakovo općenje neizbježivo. Često puta treba da jedna država

⁶ Rim. 13, 1. ⁷ Sr. Catech. Rom. Pars III. cap. V. n. 8. ⁸ Postcomm. in Missa tempore belli.

uzme u zaštitu svoje državljane, koji borave u drugoj državi i da tim povodom stupi u užu saobraćaj s drugom. I zajmove daje jedna država drugoj ili ih uskraćuje. I u sijaset drugih zgoda dolazi nužno jedna s drugom u doticaj i u miru, a po gotovo u ratu. Pa kao što u saobraćaju privatnih osoba bilo fizičkih ili moralnih mora da postoje neki zakoni, neke pravne ustanove, kako će se jedan s pram drugoga vladati; tako treba da postoje i među državama stanovite ustanove i zakoni, po kojima će urediti svoj saobraćaj jedna s drugom. Dužnosti ljubavi, dobrotvornosti, pomoći zamjeničke postoje i među državama kao i među privatnicima. Načelo pravednosti *suum cuique* vrijedi kako za pojedinu privatnu osobu, tako vrijedi i za državu. Ne smeta, što je jedna država od druge neovisna; jer baš ta neovisnost jest temelj pravednosti i kod države i kod privatnika. A zakon ljubavi je zakon općenit, koji se ne smije stegnuti unutar granica jedne države, već mora da obuhvati svekoliko ljudstvo sviju država. Napokon dokaz, da postoje stanovite dužnosti i prava i među državama, jesu međunarodni ugovori kurtoazija, razne usance, poslanici koji zastupaju vladara države na dvoru vladara druge; a najočitiiji dokaz jest rat, koji se redovito vodi poradi toga, što je jedna država povrijedila pravo druge države, te ne će da dobrovoljno nanesenu krivicu popravi.

Za ovu raspravu o ratu držim, da je ovim dovoljno objašnjen i pojam i opstanak međunarodnoga prava.

Međunarodni sporovi.

Kao što dolazi na žalost veoma često do sporova među privatnim osobama, koje dokrajčuju redovito sudbene oblasti, tako dolazi do sporova i među državama, kako to povijest s obilno primjera potvrđuje. Ove sporove ne može da dokrajči kakova oblast, netko viši, jer nad državnom vlasti nema na ovom svijetu nitko viši. Vlast državna zove se zato vrhovna ili suverena⁹ vlast. Moraju se dakle takovi sporovi urediti na drugi način. I doista tako već kroz stoljeća biva, da se uređuju ili mirom ili silom; ili međusobnim sporazumkom ili mačem u ruci. Ako se na miran način imadu urediti sporovi, to opet biva na više načina. Najobičniji i u zadnje vrijeme u praksi najčešći način jesu diplomatska pregovaranja između

⁹ Od lat. riječi *suprema*.

zastupnika onih država, među kojima postoji spor. To biva ili usmeno u konferencijama ili pismeno, brzojavno ili telefonski, ali ponajviše pomiješano i ovako i onako.¹⁰ Dok ova pregovaranja traju, potpomaže ih obično službena štampa svojim člancima, kojima se nastoji uplivati na javno mišljenje. — Kad ova diplomatska pregovaranja ostanu bez željenog uspjeha, tada valja poseći za drugim mirovnim sredstvima. Među takova mirovna sredstva spada i to, da se zamoli treća prijateljska država, neka dobru uslugu iskaže i pomiri zavađene stranke. Kad se je poslije krimskoga rata god. 1856. sklopio mir u Parisu, bila je tada u zapisniku izrijeком istaknuta želja, da bi se prigodom ozbiljnih sporova, prije nego li se za oružje lati, pozvalo na dobru uslugu (bons offices) koje prijateljske vlasti. — Ako ovaj mirovni način ne uspije, ili ako se u opće ne odabere, jer nije obvezatan, mogu zavađene države pristati na to, da treća država pristupi kao posrednica. Zadaća posrednice jest ravnati pregovaranjima zavađenih država, utjecati u ta pregovaranja tako, da se za obje stranke s jednakom dobrohotnošću zauzima, i da zgodan predlog iznese, kako bi se zavađene države međusobno nagodile. Tako je u pretposljednem balkanskom ratu Englezka posrednicom bila između Turske i balkanskih država Bugarske, Crnegore, Grčke i Srbije, a u posljednjem ratu Rumunjska između Bugarske i njezinih napadača Turske, Srbije, Grčke i Crnegore. — Imade još jedan način mirovnoga posredovanja, a to je obranički sud. Zavađene naime stranke slože se u tom, da se odabere netko treći kao sudac, koji će saslušati najprije obje stranke i nakon toga izreći osudu, kojoj se moraju obje stranke podvrći. Tako je god. 1885. papa Leon XIII. bio obranički sudac između Španjolske i Njemačke u sporu za Karolinsko otočje. U novije vrijeme počesto biva, da se države kod sklapanja trgovačkih ugovora međusobno obvežu, da će u slučaju spora poslužiti se ovim sredstvom izravnjanja.¹¹ Među zaključcima mirovne konferencije u Haagu, kako da se urede međunarodni sporovi, govor je u potankosti o svim tim spomenutim sredstvima. Tu se razlikuju teški sporovi od manje teških razmjerica pravne naravi. Za teške sporove preporučuje se, da se zamoli usluga ili posredovanje koje prijateljske države,

¹⁰ Sr. Liszt; Das Völkerrecht §. 38. I. 1.   ¹¹ Sr. Liszt, l. c. II. 2.

i kao korisno se ističe, da u tom slučaju druge države zavedenima same ponude svoju uslugu ili posredovanje. Za druge manje teške razmirice, što počivaju na činjenicama, preporučuju se diplomatska pregovaranja, ili ako ta ne bi uspjela, da se uredi međunarodno istražno povjerenstvo, koje će nepristrano i savjesno ustanoviti činjenice toga slučaja. Takav je slučaj bio u pitanju granicâ novo osvojenih pokrajina na Balkanu. Napokon za treći razdio razmirica pravne naravi, kako se nalme tumači ili ima razumijevati ta i ta točka ugovora i slično, ističe se kao najpodesnije sredstvo obranički sud, u koliko se razmirica ne bi mogla riješiti diplomatskim putem.¹³

To su eto različita sredstva, kojima se mogu na mirni način bez sile odstraniti sporovi i razmirice među suverenim državama. Predimo sada na druga prisilna sredstva za istu svrhu.

Među prisilnim sredstvima poznaje diplomatika u prvom redu retorziju,¹³ t. j. ako jedna država učini kakovu psinu drugoj, ova druga će isto tako onoj prvoj vratiti šilo za ognjilo u nakani, da ona prva prestane zadavati neprilike. Ako n. pr. jedna država u slučaju stečaja daje prednost domaćim vjero- vnicima pred onima iz susjedne države, ili ako ne dopušta prolaz preko granice osobama ili robi van uz stanovite teže uvjete, čime ne vrijeda doduše pravo druge države, ali spram nje ne pokazuje prijateljskoga obzira; to će i druga država na temelju retorzije isto takav zakon stvoriti o prednosti svojih vjeronika pred onima iz one prve, ili će slične uvjete stavljati kod propusta osoba i robe na svojoj granici. Ovaj slučaj naj- češće se rabi kod t. z. carinskog rata, u kojem jedna država povišenjem carine na stanovitu robu oteščaje drugoj državi trgovanje. Ako to biva spram sviju država jednako, nikomu ništa; ali ako se jednoj državi ide na ruku a na štetu druge, onda se ovoj drugoj ne čini doduše nepravda, ali joj se čini psina, od koje se ova ima pravo da brani.¹⁴ Drugo jače prisilno sredstvo zove se repressalija,¹⁵ a sastoji u tom, da država jednakom nepravdom uzvrća nepravdu druge neprijateljske države u svrhu samoobrane. Svatko imade pravo, da mu se

¹³ Sr. Staatslexicon, kod riječi Krieg str. 798, 799. ¹⁴ Od latinske riječi retorquere; njem. Vergeltung, hrv. odmazda. ¹⁵ Sv. Liszt I. c. III. 1. ¹⁶ Od latinske riječi reprehendere i za to je prvobitno rabila riječ reprehensalia, a sada kraće repressalia.

dade zadovoljština za nepravdu, što mu je nanesena. Samo će se privatnici u tu svrhu obratiti redovito na sud, na višu oblast; a država, nad kojom nema više oblasti, pribavit će si sama silom tu zadovoljštinu, koja ju po pravu ide. Kanonsko pravo zove ovaj postupak i *pignorationes*, budući da se u starije doba, a i sada poglavito u tom sastoji, da se silom zaposjedne dobro one države, koja je nepravdu nanijela, ili dobro njezinih državljana i to se dobro drži kao zalag (*pignus*), sve dok se ne pruži dolična zadovoljština. *Represalia* može i u tom sastojati, da se izagnaju iz države svi pripadnici protivnice, da se prekinu trgovački ugovori, da se zabrani trgovina s protivničkom državom bilo pomorska ili kopnena, da se uapse stanovite osobe, koje su u službi državne protivnice i t. d. Ova je represalija u običaju i u vrijeme rata, ali može služiti kao sredstvo samoobrane i prije rata. Druga represaliji slična prisilna sredstva jesu još ova: embargo i blokada. Embargo¹⁶ se zove represalija, kojom država privremeno zaustavi u svojim vodama ili lukama trgovačke brodove one države, koja joj je nepravdu nanijela. Naravno kada dođe do rata, onda se ta privremena prisilna mjera pretvara u definitivnu i tada se postupa sa brodom neprijateljskim po ratnom pravu. Napokon spada amo i blokada, t. j. obala se države protivnice ili dio njezine obale zatvori tako, da joj se prepriječi svaki promet s vanjskim svijetom i vanjskog svijeta s dotičnom državom. Blokada kao prisilno sredstvo u vrijeme mira zove se *blocus pacifique* za razliku od one u vrijeme rata.¹⁷

Kada se međunarodni sporovi ne mogu riješiti ni mirnim načinom ni prije navedenim prisilnim sredstvima, ili ako jedna država drugoj neposredno prijeti silom, onda naravski onoj prvoj ne preostaje drugo za obranu njezinih prava, van da se sili silom opre, dakako s oružjem u ruci, a to je rat kao skrajnje sredstvo za izravnanje međunarodnih sporova.

Što je rat?

Svatko znade, što je rat, ali donekle samo. Svatko imade naime neki pojam o ratu, ali nepotpun. Kad se čuje govoriti o ratu, teško ćeš naići, koji bi pitao: a što je to rat; jer svatko

¹⁶ od španjolske riječi *embargar* = zaustaviti, zatvoriti. ¹⁷ Sv. Lizst, I. c. III. 3.

drži rat za dobro poznatu stvar, a gotovo onaj, koji je bio osobno u ratu. Dapače njega bi uvrijedio, tko bi mu porekao, da znade što je rat. Pa ipak, ako listaš po knjigama učenjaka, koji su o ratu pisali, vidjet ćeš, da se ne slažu u definiciji rata.

Poznati Bluntschli¹⁸ drži, da je rat redovno spor između dvije države o javnom pravu. Ovoj se definiciji punim pravom to prigovara, da je redovno spor povod ili uzrok ratu — *causa belli*, ali da nije sam rat. Rat imade tu svrhu, da se povrijeđeno pravo, poradi kojega je nastao spor, opet uspostavi. Nadalje ni to nije ispravno u Bluntschlijevoj definiciji, što se kaže, da je rat spor o javnom pravu; jer bi prema tomu slijedilo, da je svaki rat pravedan, kad bi pojam rata sadržavao već opravdanost porabe oružja. Tomu se pak protivi cijela povjesnica. Drugi pisac, kojega spominje Cathrein, Heffter¹⁹ definiše rat kao oružana samovlasna pomoć dviju država. No to bi vrijedilo možda za defenzivni rat, ali nisu svi ratovi defenzivni. Kad jedna država od obijesti, kao n. pr. nekoč Turska, navali bez opravdana razloga na drugu državu, da je osvoji, to je bez sumnje rat, ali ne zaslužuje nipošto da se zove samovlasnom pomoći, kao što ni drugi razbojnički napadaj. I Mohlsova je definicija nedostatna, prema kojoj bi rat imao biti odbijanje nepravde oružanom rukom.²⁰ Jer osim toga što imade nepravednih ratova, kojima se ne odbija nepravda, jer s protivne strane nije ni nanesena, imade ratova i pravednih, kojima je svrha da kazne nepravdu nanesenu, koja se već odbiti ne da. To je baš slučaj rata između naše monarhije i Srbije. Točnija je svakako ova definicija, kojom se rat označuje kao oružana borba između dvije države ili više njih.²¹ U toj borbi kušaju države silom ukloniti s puta ono, što se protivi njihovim interesima ili pravima, tako da svaka razvije sve svoje sile i nastoji uništiti ona sredstva, kojima se protivnica služi, da provede svoju volju.²² I doista ta definicija odgovara i činjenicama i povjesnom razvitku rata. Čim naime jednoj od zaraćenih stranaka pođe za rukom, da vojsku ili mornaricu, kojom se druga stranka služi u svrhu, da provede svoju gospodsku volju, uništi ili barem tako oslabi i ošteti, da

¹⁸ U svojem djelu „Das moderne Völkerrecht“ § 510. kod Cathreina str. 704. ¹⁹ Heffter, Das europäische Völkerrecht § 113. kod Cathreina l. c. ²⁰ Mohls, Encyclopädie § 69. kod Cathreina l. c. ²¹ Tako Liszt, das Völkerrecht § 39. ²² Sr. Staatslexicon kod riječi Krieg str. 800.

je nesposobna za daljnje ratovanje, onda prestaje rat. Ovako posmatraju rat pravnici, državnici i diplomate imajući pred očima, da je rat sredstvo za rješavanje međunarodnih sporova.

Moralisti međutim posmatraju rat, kao djelo ljudsko ovisno o slobodnoj volji čovjeka. U savezu sa petom zapovijedi Božjom: Ne ubij, prosuđuju oni rat kao i ostale čine ljudske, kojima se krši pomenuta zapovijed. Kao što se može ova povrijediti time, da čovjek pojedinac u fizičkoj borbi sa svojim protivnikom smjesta ubije ovoga, ili ga rani tako, da od te rane ili umre ili oboli; tako se može povrijediti i time, ako mnoštvo ljudi u fizičkoj borbi sa drugim mnoštvom ljudi poubija ili rani druge. Kad se pojedinac s pojedincem uhvati u koštac, to biva ovlašteno ili nepovlastno t. j. na svoju ruku i odgovornost. U prvom slučaju bit će ta borba ili dvoboj ili hrvanje: bit će dvoboj (certamen singulare), ako ga je vojna oblast, koja je ovlaštena ratovati, odredila ili barem dozvolila u svrhu, da se ratu predusretne, ili da se rat dovrši, što doduše nije više običajno u naše moderno doba. Sv. Pismo spominje u II. knj. kraljeva ovakovu borbu Davida s Golijatom s dozvolom kralja Saula. Bit će hrvanje (pugna), ako je međusobnim sporazumom utanačeno i ako se vodi po stanovitim pravilima u svrhu zabave drugima ili nagrade ili odlikovanja za onoga, koji pobjedi. Jedna i druga vrst ove borbe pod stalnim uvjetima može biti dozvoljena i moralna, premda se predviđa da će uslijediti smrt ili ozleda jednoj od stranaka; inače je nemoralna. U drugom slučaju, kada se dvojica privatnih ljudi prema svojoj volji bore, bit će ta borba ili tučnjava (rixa) ili dvoboj u posebnom obliku (duellum). Jedna i druga vrst ove borbe vazda je nemoralna i nedozvoljena upravo zato, jer borci nisu ovlašteni na tu borbu. Kad se pak mnoštvo ljudi bori protiv mnoštva, onda dobiva ta borba druge oblike. Pod mnoštvom se ne misli na dvojicu ili više njih, koji se bore s više drugih, budući da takova borba zadržaje oznake borbe pojedinca s pojedincem. Već se pod mnoštvom razumljeva cijelo društvo u pravnom smislu. N. pr. građani jednoga grada protiv građana drugoga grada, narod jedne države protiv naroda druge. I ovakova borba mnoštva s mnoštvom ne postaje nužno rat, već to može biti i buna i revolucija ili, kako su to stari Rimljani nazivali, bellum civile, t. j. borba građana s građanima jedne te iste države. Ta borba nalme može imati različite uzroke i prama tomu mijenja oblike. Ako s'

građani nezadovoljni s vladarom bilo s kojeg mu drago uzroka, n. pr. jer ih poziva na vojsku, ili im namiće nove terete, ili nasiljem vlada itd., a oni se tomu usprotive, uskrate posluš vladaru, tako te ovaj s oružjem u ruci i sa svojim vjernima nastoji prisiliti građane na pokornost, a oni silu silom suzbijaju — eto ti bune. A kad se mnoštvo naroda dogovori i odluči svrgnuti vladara u svojoj državi i postaviti drugoga, ili uvesti promjenu vladavine, od kraljevstva načiniti republiku; — pa se pristaše jednoga režima pobiju s pristašama drugoga, eto ti revolucije, prevrata u državi. Rat nije ni ovakova borba s mnoštvom, već se zahtjeva, da to mnoštvo protiv kojega se rat vodi, bude multitudo extranea u prvom redu. U drugom redu zahtjeva se, da rat vodi samo suverena država s drugom suverenom državom. A treće se zahtjeva, da se rat vodi samo za dobrobit države. Ovo troje nalazi izraza u definiciji, koju nam daju moralisti: *Bellum est pugna multitudinis contra multitudinem extraneam publica auctoritate suscepta ob bonum commune.*²³

Prema ovoj definiciji, koja vrijedi za svaki pravi rat, možemo razlikovati poglavito ove dvije vrste ratova: ofenzivni i defenzivni rat, t. j. rat za obranu i rat za navalu. U svakom ratu doduše ima ofensiva i defensiva na obje strane, čas na jednoj čas na drugoj. U običnom naime govoru velimo, da jedna stranka stupa u ofenzivu, čim po vlastitoj inicijativi udari na protivnika. Protivnik pako dok navalu ovu suzbija, veli se da stoji u defenzivi. Ali s pravnoga gledišta zovemo onaj rat defenzivnim, koji se poduzima u svrhu, da se suzbije nepravda, koja prijeti ili se već nanosi državi. A kad je nepravda već učinjena pa se ide za tim, da se ta nepravda ili kazni, ili da se pribavi zadovoljština, onda takav rat zovemo ofenzivnim. Nije isključeno da jedan te isti rat bude i defenzivni i ofenzivni, kao baš ovaj rat naše monarkije sa Srbijom. U jednu ruku ide se zatim, da se kazni zločin umorstva izveden na blagopok. prijestolonasljedniku, a u drugu ruku da se predusretne nepravdom nastojanju, kako da se okrnji integritet monarkije. Naprotiv rat monarkije s Rusijom imade značaj čiste defensive,

²³ Sr. n. pr. Noldin, De Praeceptis u. 351. Tancquerey, Synopsis n. 399. ima ovu definiciju: *Bellum est contentio duarum vel plurium nationum per vim inter se dimicantium, ad iura vel praetensa vindicanda.*

budući da je Rusija nepravedno na monarkiju navallla s nakanom, da je prepriječi i smeta u ratu sa Srbijom.

Druga je razdioba rata na pravedni i nepravedni rat od najveće zamašitosti za gledište moralno. Da bude rat pravedan — bellum iustum — zahtijeva se mnogo toga. A to mnogo dade se svesti na tri točke. Prvo, da rat navijesti i vodi vrhovna glava države. Drugo, da bude pravedan povod ratu, causa belli iusta. Treće, da bude stalno i sigurno, e da li popostoji razlog za ratovanje. Uzmanjka li ma jedan samo od napomenutih uvjeta, rat je nepravedan i dosljedno vazda nedozvoljen, nemoralan. Ako je rat pravedan, ne slijedi u isti mah, da je i sve ostalo, što se u pravednom ratu zbiva, dozvoljeno i moralno. Da bude pravedni rat i moralan, treba da se vodi kako treba. Ali o tom napose.

Razlikuje se osim toga rat na kopnu od rata na moru. Prvi se zove kopneni rat, a drugi pomorski. Razlikuju se ovi ratovi međusobno poglavito u sredstvima, koja se upotrebljuju, za tim u načinu, kako se vode, osobito pako u tom, što za pomorski rat na temelju prakse od mnogo stoljeća vrijede mnoga druga načela i pravila, koja za kopneni rat nemaju aplikacije. Sve ostale razlike rata, da li je rat vjerski, ili se vodi za slobodu, da li se za kaznu vodi ili ide za osvojenjem, od manje su važnosti i ne diraju u samu bit rata. Zato se na te razlike dalje ni ne osvrćemo, već prelazimo na druge važne točke ove rasprave o ratu.

Tko je ovlašten voditi rat?

Samo suverena država. Vlast rat navijestiti i dosljedno voditi ga spada među suverena prava vladareva. Najstariji spomenici povjesni, ne izključivši ni Sv. Pismo, i svi učenjaci sve do najnovijega doba toga su uvjerenja, da se samo suverena, ni od koje druge države ovisna država smije i mora smatrati jedinom pravom ratujućom strankom, dosljedno da samo zakoniti predstavnik države, vladar, imade pravo rat navijestiti i voditi. I kad se nabrajaju suverena prava vladareva i u našoj monarkiji po najnovijem ustavu i postojećim zakonima, mora da se spomene i ovo pravo. „Temeljnim zakonima u Austriji i u zemljama krune ugarske zajamčena su kralju slijedeća prava kao prava vladarska (iura maiestatica): . . . 5. U vlastito ime

sklapa međunarodne ugovore, naviješta rat i sklapa mir²⁴. Razlog tom pravu u vladara jest poglavito ovaj, što je rat jedino za to dozvoljen, jer spada među ona nužna sredstva, kojima se država brani od nepravde što joj prijeti, ili traži zadovoljštinu za nepravdu već nanesenu. To sredstvo ne može nikako da bude nužno za privatnu osobu ili društvo, koje nije suvereno, jer svi ovi mogu i moraju nepravdu suzbijati ili tražiti zadovoljštinu preko viših osoba, redovito preko suda. Sudac naime sudi strankama u ime vrhovnoga vladara, u ime Veličanstva kralja. Ali jedino suverena osoba nema nad sobom glavara, kojem bi se utekla, da njoj pravicu kroji. Jedino dakle suverena osoba može i smije poslužiti se ratom kao sredstvom, da pravda pobijedi. Ovaj razlog vrijedi za svaku i pojedinu privatnu osobu, a vrijedi također za svako najniže i najviše društvo kao moralnu osobu osim suverene osobe. I doista kad bi svaki grad, svaka pokrajina, bez ovlaštenja vrhovnog vladara imala pravo pozvati građanstvo pod oružje, to bi nastao velik nered i velika nesigurnost u državi, a vlast vrhovnoga vladara bila bi malne iluzorna. Ako se zatim uzme na um i ta okolnost, da se ratom čitava državna zajednica izvrgava velikim pogibljama i namiću joj se veliki tereti, dolazi se opet do istoga zaključka, da to pravo pripada samo vrhovnoj vlasti, kojoj je povjerena sigurnost i dobrobit cjelokupne države. Napokon i to valja u obzir uzeti, da rat, daj budi ofensivni, imade za svrhu da se kazni nepravda ili zločin. No kazniti zločin kaznom smrti i kad se radi o podaniku ovlašten je samo vrhovni vladar, u čije ime sudac osuđuje zločinca na smrt i određuje, da se smrtna kazna izvrši. A fortiori ovlašten može biti samo vrhovni vladar da kazni nepravdu ili zločin, što ga skrivila neovisna osoba — država.

Ove ovdje navedene razloge, da samo vrhovnoj vlasti pripada pravo navijestiti rat i vojsku dići, navodi sv. Toma Akvinski ovim lapidarnim riječima:

Respodeo dicendum quod ad hoc quod aliquod bellum sit iustum, tria requiruntur. Primo quidem auctoritas principis, cuius mandato bellum est gerendum. Non enim pertinet ad personam privatam bellum movere, quae potest ius suum in iudicio superioris prosequi. Similiter etiam convocare multitudinem, quod in bellis oportet fieri, non pertinet ad privatam personam.

²⁴ Žigrovič, Upravno pravo, str. 22.

Cum autem cura reipublicae commissa sit principibus, ad eos pertinet rempublicam civitatis vel regni seu provinciae sibi subditae tueri. Et sicut licite defendunt eam materiali gladio contra interiores perturbationes, dum malefactores puniunt, secundum illud Apostoli (Rom. XIII. 4): *Non sine causa gladium portat; minister enim Dei est, vindex in iram ei, qui mala agit*; ita etiam gladio bellico ad eos pertinet rempublicam tueri ab exterioribus hostibus. Unde et principibus dicitur (Ps. LXXXI. 4.): *Eripite pauperem, et egenum de manu peccatoris liberate*. Unde et Augustinus dicit contra Faustum (lib. XXII cap. 75., princ.) „Ordo naturalis mortalium paci accomodatus hoc poscit, ut suscipiendi belli auctoritas atque concilium penes principes sit“.²⁶

Time što se pravo naviještati i voditi rat isključivo suverenoj osobi priznaje, ne poriče se za to utjecaj drugoga faktora. To ovisi o ustavu. U apsolutnoj monarkiji bit će vladar u tom poslu posve slobodan; ali u ustavnoj državi, kakove su danas malne sve države na svijetu, trebat će vladareva odluka odobrenje državnih zakonodavnih zastupstva. U našoj monarkiji vladar ne treba za to privole parlamenta ni gospodske kuće, dok je u Njemačkoj car u odluci o ratu vezan na privolu saveznog vijeća (Bundesrata).²⁶ Ova okolnost može u jednu ruku biti zaprekom, da se brzo ne dođe do odluke, ali u drugu ruku jamči, da odluka prenglo ne padne.

Ako dvije države kao savezničke zajedno ratuju protiv treće ili više država, to za obje vrijede isti uvjeti; u jednoj i u drugoj državi pripada pravo odlučiti se na rat jedino vrhovnoj glavi države. Koja pravila vrijede u slučaju, da polusuverena država navijesti rat suverenoj, ili država s personalnom unijom drugoj svojoj polovici, ili jedna između saveznih država ostalima, o tom поближе raspravljaju državoslovci, to u ovoj raspravi mimolazim.

Povod ili uzrok rata — causa belli.

Za pravedni rat zahtjeva se opravdan razlog. Ut bellum sit iustum, requiritur causa iusta.²⁷ Ovo je svakako najvažniji

²⁶ S. Thomas, Summa theol. 2. 2. q. 40. a. 1. c. ²⁶ Tako određuje članak 11. ustava (Reichsverfassung). Sv. Staatslexicon, Krieg, str. 809
²⁷ Sv. Toma, I. c.

uvjet za ofensivni rat, a za defenzivni rat je samoobrana od nasilja neprijateljskog već sama po sebi dovoljan i opravdan razlog. Ali za navalu, za napadaj na protivnika, koji ne navaljuje, traži se nedvojbevo da povod ili uzrok rata bude velika i važna stvar. Ratovanje naime skopčano je neizbježno s velikim neprikladnostima za obje ratujuće stranke. U prvom redu tu su ogromni izdatci u svrhe ratne; tu su žrtve od strane podanika u novcu, u teškoj vojničkoj službi, u napuštanju i zapuštanju vlastitog zanimanja i imetka, napokon tu su i žrtve u krvi. Osim toga u ratu se harače polja i šume, pale kuće i crkve, ubijaju se mnogi nevini, premda ne navlaš i t. d. Jao si ga onoj zemlji, u kojoj se rat vodi! Smije li vladar ta i tolika zla dopustiti? Nije li njegova sveta dužnost ovolika zla zapriječiti? U defenzivnom ratu je to jasno, jer upravo rat se vodi u tu svrhu, da se država obrani od tih i tolikih zla, što ih neprijatelj nanosi ili barem prijeti. Ali da u ofensivnom ratu smije vladar ta i takova zla dozvoliti ili dopustiti, mora da postoji veliki i važan razlog za ratovanje.

Ova istina temelji se na načelu, koje vrijedi u mnogim slučajevima života ljudskoga, naime da se smije uz stanovite uvjete nešto učiniti ili propustiti, što ako se učini ili propusti, postignut će se neko dobro, ali predviđa se ujedno, da će s tim dobrom uslijediti i neko zlo. Ti uvjeti jesu: 1) da ono što činiš ili propuštaš nije zlo, već dobro ili barem indiferentno djelo; 2) da iz toga djela neposredno slijedi dobar učinak kao što slijedi i zao učinak, samo ne smije prije slijediti zao učinak, a iz njega i po njemu istom dobar učinak; 3) da ti, koji ono pomenuto djelo činiš ili propuštaš, ideš za tim, da onaj dobar učinak uslijedi, a nipošto onaj zli učinak, koji bi najvolio zapriječiti, kad bi moguće bilo; napokon 4) se zahtijeva da imadeš opravdana razloga za to, ili drugim riječima da ono dobro, koje se postizava, bude veće i važnije od onoga zla, koje predviđaš i dopuštaš da bude, ili barem da je ovomu zlu ravno. Evo primjera za to: Pred sudom je okrivljen neki čovjek sa zločina n. pr. grabežnog umorstva. Zločin je dokazan, osuda se imade izreći. Zakon propisuje za takove zločine kaznu smrti. Hoće li sudac smjeti glasovati za kaznu smrti, za koju je uvjeren, da ju je krivac zaslužio? Ako bude izrečena smrtna osuda, slijedit će to zlo, što će se uništiti jedan ljudski život, što će ostati žena i djeca zločinčeva bez svoga hranitelja, što će se izazvati ogor-

čenje mnogih građana, koji su protivnici smrtne kazni bilo iz osobnih razloga ili drugih, a mogu slijediti i daljna zla, u koliko ih sudac taj čas predviđa. Ali ako se taj zločinac osudi na smrt i doista smakne, bit će odatle i dobra. Ponajprije ovaj će strašni primjer eksemplarne kazni mnoge druge zločince odvratiti od zla i zastrašiti; dat će se primjerena zadovoljština za učinjenu nepravdu, u koliko je moguće istu popraviti; ova pravedna kazna djelovat će povoljno na ostalo valjano pučanstvo. Slijedit će dakle dobri i zli učinci podjedno. Sudac ide za tim, da slijede dobri učinci; zle učinke najvolio bi prepriječiti, ali nije moguće. Smrtnu kaznu izreći nadalje nije samo po sebi zlo, već indiferentno djelo, koje naime postaje dobro ili zlo prema nakani, kojom se čini. Napokon imade i razloga, da se smrtna kazna izreče, koji opravdavaju i prevaguju ono zlo što slijedi. Pravda zahtijeva takovu kaznu; dobrobit građanâ zahtijeva, da se pogibeljni individuuum ukloni iz društva ljudskoga; zakon određuje takovu kaznu za takove zločine; sudac je dužan po zvanju svojem glasovati za osudu, koja je pronađena kao pravedna. I za to će sudac pravo i dobro uraditi, ako toga zločinca dade kazniti.

Ovakovih slučajeva imade u životu ljudskom na pretek. Svaki dan se zbivaju sada u malom sada u velikom. Dobri i zli učinci su međusobno često isprepleteni, da ih nije moguće u praksi sustaviti i dobre provoditi a zle izbjegavati. U isti mah razne dužnosti dođu u sukob, nastaje conflictus ili concursus officiorum, tako te ne možeš svima udovoljiti već ti valja odlučiti sa za važniju i preću dužnost, od više zala odabrati manje zlo i t. d. Na tom se eto principu temelji i moralnost rata. Ako rat imade svojih tamnih strana, od kojih nekoje malo prije bijahu spomenute, imade on i dobrih strana. U prvom redu kazni se zločin nanese ne pojedincu čovjeku, već društvu, državi; zadovoljština se pribavlja za nepravdu nanesenu isto tako društvu, državi; očuva se integritet države po neprijatelju ugrožen; ugled države, koja se osjeća jakom, da si svojom vojnom snagom pribavi zadovoljštinu, raste i diže se; ili se proširuju granice države osvojenjem novih pokrajina; vjernost i poslušnost podanikâ spram kralja svojeg dolazi do izražaja i praktične upotrebe. Ove i slične dobre posljedice rata, koje su lebdile i našem vladaru pred očima, kad je navijestio rat Srbiji, jesu ujedno opravdani uzroci rata — *causae iustae et graves*. Samo ratovanje nije po sebi zlo već je indiferentno djelo, koje imade dobrih i

zlih posljedica, kojima se mudri vladar može poslužiti i za dobrobit svoje države, a slavohlepni i okrutni despota na zlo, n. pr. na osvetu. Ne može se tvrditi, da pomenute zle posljedice rata izravno slijede, a iz njih tekar one dobre, već teku jednako ili bar malne jednako i dobre i zle iz svojega uzroka. Imade li dakle ratujuća stranka tu nakanu, da postigne ono dobro, što se ratom postići dade, a zlo da nastoji, koliko je moguće, spriječiti ili barem umanjiti, jer se izbjeći ne da; onda je učinio sve, što u moći ljudskoj leži, da ne bude grijeha. Napose ako je pokušao prije ostala sredstva i mirovna i prisilna, a bez uspjeha, onda pogotovo postoji za rat važan i opravdan razlog. To isto sv. Toma kratko i jezgrovito uči veleći: „Respondeo . . . quod aliquod bellum sit iustum . . . Secundo requiritur causa iusta: ut scilicet illi qui impugnantur, propter aliquam culpam impugnationem mereantur. Unde Augustinus dicit (Quaes. Iosue q. 10. in c. Dominus caus. 23. q. 2.):²⁸ „Iusta bella solent definiri quae ulciscuntur iniurias, si gens vel civitas plectenda est, quae vel vindicare neglexerit quod a suis improbe factum est, vel reddere quod per iniuriam ablatum est.“

Kao treći uvjet, da rat bude pravedan, postavlja sv. Toma dobru nakanu, koja je po našem razlaganju već uključena u navedenom drugom uvjetu. Ali ćemo ipak iznijeti, što to sv. Toma spominje kao treće. „Tertio requiritur ut sit intentio bellantium recta; qua scilicet intenditur vel ut bonum promoveatur, vel ut malum vitetur. Unde Augustinus (lib. de verbis Dei): Apud veros Dei cultores etiam illa bella pacata sunt, quae non cupiditate, aut crudelitate, sed pacis studio geruntur, ut mali coarceantur et boni subleventur.“²⁹ Potest autem contingere, ut sit legitima auctoritas indicentis bellum et causa iusta, nihilominus propter pravam intentionem bellum reddatur illicitum. Dicit enim Augustinus (contra Faustum lib. XXII. cap. 74). Nocendi cupiditas, ulciscendi crudelitas, impacatus et implacabilis animus, feritas rebellandi, libido domnandi, et si qua sunt similia, haec sunt quae in bellis iure culpantur.“³⁰

Iz ovih riječi sv. Tome razabiremo, da je ratovanje i onda

²⁸ Ovako navodi Ballerini-Palmieri, Opus theol. mor. II. n. 129. ²⁹ Ove riječi, koje sv. Toma navodi kao rečene od sv. Augustina, nalaze se u Corpus iuris canonici cap. Apud, causa 53. quaest 1., a ne zna se za sigurno, da li ih je rekao baš sv. Augustin ili tko drugi. ³⁰ Sv. Toma I. c.

moralno i dozvoljeno, kad se ratom i ne bi moglo postignuti kakovo dobro po državu, ali bi se moglo spriječiti ili odvratiti od države veliko zlo i pogibao, koja joj prijete. Osim toga doznali smo iz riječi sv. Augustina nekoje od razloga nemoralnih i nedopuštenih za ratovanje. Prama nauči sv. Augustina nije opravdan razlog ratovanja a) *nocendi cupiditas*, želja i nakan da susjednoj državi kao svomu takmacu naškodiš, da ju umanjiš, poniziš, satreš. Nije opravdan razlog b) *ulciscendi cupiditas*, osveta. Osveta je nalme u tom, da u kazni, kojom kazniš drugoga ili zahtjevaš od suca, da on kazni krivca, gledaš samo zlo i hoćeš kaznu, u koliko je po tvogega protivnika neko zlo. Ili ako uviđaš, da je pravedno da krivac bude kažnjen, ti mu želiš i nastojiš ishoditi veću kaznu i okrutniju nego li ju je zaslužio.³¹ Nadalje nije opravdan razlog za ratovanje 3) *impacatus et implacabilis animus*, t. j. srce nepomirljivo, koje se utažiti ne da od uvrede ili nepravde nanesene. Vladar mora pred očima imati jedino dobrobit države, a ne osobne uvrede. Nije opravdan razlog ratu nadalje 4) *feritas rebelandi*, okrutnost, koja u tom uživa da ratuje i opetovne ratove vodi. Napokon ni 5) *libido dominandi* nije opravdan razlog za rat, što znači nerazumnu i neobuzdanu želju, da si što više zemalja pod vlast svoju spraviš. Ove razloge kao nedostatne navode i drugi autori,³² tako te među opravdane razloge ratovanja valja ubrojiti ove:

1. Da se suzbije nepravedna navala neprijateljske države. To vrijedi za defenzivni rat.

2. Da se povrijeđeno pravo uzpostavi, ili da se za nanesenu uvredu izvojšti zadovoljština. Ovo je razlog za ofenzivni rat. Ova povreda prava ili nepravda može se dogoditi u više različnih slučajeva, kako ih nabraja Laymann:³³

1. da se zauzme pokrajina, koja po pravu pripada dotičnoj državi, ali ju de facto druga posjeduje;

2. da se kazni teška pogrda nanesena državi ili vladaru;

3. da se kazni narod, koji je drugomu pomagao u ratu nepravednu;

4. da se suzbiju, koji nepravedno sprečavaju i ne dadu, da se kazne krivci;

³¹ Sr. o tom sv. Tomu, 2. 2. qu. 108. a. 1. sqq. ³² Sr. n. p. Cathrein, *Moralphilosophie* II. pag. 707. Noldin de *Praeceptis* n. 353. i dr. ³³ *Theol. mor.* I. 2. trac. 3. c. 12. assert. III.

5. da se kazne, koji su savez prekršili, ako je to na štetu bilo državi ili na sramotu;

6. da se izvojšte prava, koja državu po međunarodnom pravu idu, ali ih druga država nepravedno uskraćuje.

U ovoj stvari treba držati se sredine. Ne valja slijediti one, koji uče, da je samo defenzivni rat moralan i dozvoljen, a ne valja ni onima vjerovati, koji među razloge za opravdan rat ubrajaju i druge slučajeve od manje vrijednosti.

Pređimo sada na treći uvjet.

Sv. Toma, kako vidjesmo, na trećem mjestu spominje, nakanu — *intentio bellantium recta*. Većina novijih moralista, spominju na trećem mjestu sigurnost ili izvjesnost u pravu — *certitudo iustae causae*. Napokon drugi stavljaju među uvjete način ratovanja — *modus bellandi rectus*. Što se tiče nakane, o njoj smo već rekli, kad je govor bio o uzrocima rata. Ono drugo navest ćemo u redcima što slijede, kako to čine i drugi pisci, a o trećem treba raspravljati iza toga napose.

Pravednost u ratu.

Od nedogledne je važnosti i za državu i za vojsku, da rat bude pravedan. Koji je rat pravedan, a koji nepravedan, ovisi ponajviše o povodu ili uzroku rata, o kom smo već govorili. Da li je povod ili uzrok rata pravedan ili nije, o tom može u konkretnom slučaju postojati razlikost mnijenja. O ratu naše monarhije sa Srbijom priznala je sva evropska štampa, da je pravedan, dapače i štampa onih država, Engleske i Francuske, koje su kasnije navijestile rat monarkiji. Samo u Ruskoj — dakako službenoj Ruskoj — pojavilo se mišljenje, da je rat nepravedan, jer da velika i moćna država navaljuje na malenu državu, kao da pravednost i nepravednost ljudskoga čina ovisi o fizičkim vlastitostima počinitelja. Međutim o navještenju rata Engleske Njemačkoj i našoj monarkiji postoje mnogo veće nesuglasice, i to u samoj Engleskoj. Nije nipošto ni čitava Franceska o tom uvjereni, da se vodi pravedan rat, već se diže danomice sve jača vika na vladu francesku i njezinog predsjednika, da su nepravedno turili zemlju u propast. Dapače čulo se i to spočitavanje vladi, da je izdala Francesku! Drugim riječima: da bude rat pravedan, zahtijeva se razlog i objektivno i subjektivno pravedan, t. j. da i oni koji vojuju budu u duši svojoj

osvjedočeni, da je pravedan rat, što se vodi. To je ono što moralisti ističu kao treći uvjet moralno dozvoljenog ratovanja: *ius moraliter certum*,³⁴ ili *causae iustae certitudo*,³⁵ t. j. da onaj koji ratuje mora biti siguran, stalan, mora da za izvjesno znade, i da je uvjeren o pravednom povodu ili uzroku rata.

Kako već jest ljudsko shvaćanje raznoliko i prema sili i snazi uma, i prema ozbiljnosti i zrelosti razmišljanja, tako je i ta izvjesnost, da je rat pravedan, sad veća sad manja. Jedan drži kao sigurno, da je rat pravedan i ne dvoji nimalo o tom. Drugi drži doduše, da je rat pravedan, ali ne tako stalno, jer se boji da li se možda ne vara u svojem mišljenju. Dok opet treći ne može ustvrdit, da je rat pravedan, ali ni to ne zna, da li je nepravedan: on naprosto dvoji.

Radi li se o ratu *defensivnom*, ne pita se mnogo o tom, što tko drži o pravednosti rata. Jer kada neprijatelj navaljuje, nedvojbeno je da valja ustati na obranu domovine. Tu se radi o dužnosti.³⁶ Obrana, kojom se odbija navala, ne može biti nepravedna; ona je i onda dozvoljena, kad neprijatelj s opravdana razloga navaljuje, pa je dosta za branitelje, da za vjerojatno drže, è je njihov čin pravedan; ma i ne bili o tom za stalno uvjereni.³⁷ Dosta je, da su branitelji o tom uvjereni, da braneći sebe i svoj dom nikomu ne čine nepravde.³⁸ A fortiori slobodno je, dapače dužnost je braniti domovinu, kad je navala neprijateljska očito nepravedna. Ali pitanje ovo igra veću ulogu u *ofensivnom* ratu. Da bude dozvoljeno navaliti, moraš biti uvjeren, da je tvoja navala poštena i pravedna. Jer čim o tom samo dvojiš, a ipak navaljuješ ratom na neprijatelja, izvrgavaš se toj pogibli, da mu nepravdu učiniš. Navaljuje li netko s uvjerenjem, da nema prava na to, u ničem se ne razlikuje od razbojnika. To je jedan razlog, a dublji razlog tomu jest, što ofensivni rat imade narav kazne. Kazniti se pak ne smije nitko, ako mu nije krivnja dokazana; a dokazana je onda, kad bude očito da je krivac. Ofensivnim se ratom ide ponajviše za tim, da se okupira pokrajina, koju drugi posjeduje, ili da se očuva

³⁴ Noldin l. c. ³⁵ Lehmkuhl n. 1020. ³⁶ Bell. Palm. II. p. q. 678. ³⁷ „Si bellum est defensivum, requiritur, ut ius (bellandi) sit saltem probabile. Ratio est, quia ad vim illatam iuste repellendam sufficit, ut probabile sit vim iniuste inferri.“ Noldin l. c. ³⁸ „Ut bellum defensivum liceat, sufficit, ut de commissa iniustitia non constet, siquidem tum altera pars minus iuste bellum indicit.“ Lehmkuhl l. c.

pravo, koje drugi krnji. Nepravедno bi bilo drugomu oteti pokrajinu, ili mu oduzeti pravo, kad ne bi bilo sigurno, da mu ne pripada dotična pokrajina ili pravo. Ova točka je u ostalom jasna i nema o tom prepirke. Prepirka među učenjacima postoji u ovom: Smije li se ratovati u slučaju, kad je samo vjerojatno, a ne sigurno, da je povod ratu pravedan? Ili još jasnije: Je li dozvoljena navala u slučaju, kada ti je samo vjerojatno, da imadeš pravo na to?³⁹ Da se bolje shvati dvojba, primjetiti valja, da u slučaju vjerojatnosti prava s jedne strane, postoji isto tako — veća ili manja — vjerojatnost prava i na protivnoj strani. Pa dok jedan navaljuje na drugoga u takovom slučaju, navala prvoga vjerojatno je pravedna, a vjerojatno je i nepravедna. A čim postaje moja navala ma i vjerojatno nepravедna, već nije sigurno ni stalno, da smijem navaljivati na protivnika.

Sv. Alfonso navodi trostruko mišljenje o toj stvari. Prvo je mišljenje onih, koji tvrde, da je slobodno u takovom slučaju voditi ofensivni rat. Među ove spadaju Sanchez⁴⁰ i Sporer⁴¹. Razlog ovog mišljenja jest ovaj: Mora da bude dozvoljeno vladaru, što je dozvoljeno privatnim osobama; no ovima je dozvoljeno, da se pred sudom pru o stvari, koju drugi posjeduje i za koju samo vjerojatno drži, da je njegova. Valja dakle da i vladaru bude dozvoljeno voditi ofensivni rat za pokrajinu ili pravo, za koje drži samo vjerojatno, da njemu pripadaju.⁴² Ovom razlogu prigovara učenik Ballerini i poriče mu dokaznu moć. Privatnicima je dozvoljeno pred sudcem parbiti se i njemu iskazati svoje razloge, o kojima će konačno on osudu izreći. Ali im nije dozvoljeno samovlasno poseći za onom stvari, koju drugi posjeduje s vjerojatnim pravom.⁴³ A upravo u tom postojao bi paritet. Za to ne zaslužuje ovo mišljenje uvažanja.

Drugo je mišljenje onih, koji tvrde, da je dozvoljen vladaru ofensivni rat, ali onda kad je njegovo pravo vjerojatnije od strane protivne. Ovo mišljenje zastupaju Suarez i Victoria. Razlog ovih bio bi taj, što bi, vele, u tom slučaju sudac imao dosuditi stvar onomu, koji imade veće pravo. Dosljedno vladar će smjeti sebi posvojiti ratom tu pokrajinu ili pravo, budući da nema višega suca nad njim, koji bi mu dosudio. Ni ovaj razlog nije

³⁹ Sv. Alfonso, lib. 3. tract. 4. n. 494. ovako formulira ovo pitanje: „An princeps cum sola opinione probabili pro se possit inferre belum alteri bona fide possidenti? ⁴⁰ Sanchez, dec. l. 1. c. 9. n. 36. ⁴¹ Sporer, de 5. praec. c. 2. n. 100. ⁴² Sv. Alf. l. c. ⁴³ Ball.-Palm. l. c.

tvrd. Jer prvo sudac nije dužan dosuditi stvar onomu, čije je pravo vjerojatnije, nego samo onomu, čije je pravo dokazano. A drugo opet ne postoji paritet, kao što je malo prije razloženo.

Preostaje treće mišljenje, koje tvrdi, da se ne smije ratovati u slučaju vjerojatnosti prava. To mišljenje zastupaju Elbel,⁴⁴ Holzmann,⁴⁵ Laymann,⁴⁶ Tamburini,⁴⁷ sam sv. Alfonso i od novijih Genicot.⁴⁸ Razlog ovih teologa jest taj, što po pravu i zakonu nije dozvoljeno od drugoga otimati stvar ili pravo, van jedino u slučaju, kad je izvjesno, da ju nepravedno posjeduje kao tuđu. Ovo pravilo vrijedi, vele, i za kraljeve i vladaoce i sve ljude jednako obvezuje. Ballerini nije zadovoljan ni s ovim razlogom poričući dosljedno paritet između postupka sudčeva u parbi, što je imadu protivnici i postupka suverene osobe u vlastitoj stvari. Dočim Noldin upozoruje na opasku moraliste Waffelaerta, što ju navodi pomenuti Genicot: „Si dubium de iure superest, recurrendum est ad arbitrium aliorum principum et praecipue romani pontificis; quodsi altera pars hunc recursum prorsus reiicit, vel sententiae ab arbitro latae parère detrectat, iam habebitur iniuria certa, ob quam licebit bellum indicare.“ U praksi bit će ovo najbolje. Kad se ne zna za stalno koja je stranka u pravu, neka se odabere obranički sud od osoba neutralnih, koje će objektivno i nepristrano prosuditi dotični slučaj i svoj sud izreći, kojemu se moraju zavađene stranke pokoriti. U protivnom slučaju navala se imade smatrati nepravednom, a po tom nedozvoljenom i nemoralnom.

Ovu malu prepirku zgodno rješava Lehmkuhl⁴⁹ veleći, da to pitanje u praksi vrijedi ne toliko za vladare i vojskovođe, koliko za vojnike, koji moraju u rat. I doista kakogod valja od vladarâ i vojskovođâ zahtijevati potpunu nedvoumnost o pravednosti razloga za ratovanje, tako valja s vojnicima da blaže postupamo. Razumijevamo pako pod vojnicima one vojne obvezanike, koji po zakonu dotične države budu uzimani u vojsku bez obzira na to, da li će biti rata ili ne će, kao i one plaćene vojnike, koji služe u vojski bilo svoje bilo tuđe države također bez obzira na stanje ratno. Ovi svi dužni su poći u rat, kad im dođe zapovijed. Njima nije poznato, da je rat nepravedan, i to je dosta, da mirne duše ispune svoju dužnost. Njihova dužnost

⁴⁴ Elbel, de bello conf. 6. n. 149. ⁴⁵ Holzmann, de 5. praec. n. 602.
⁴⁶ Laymann, l. 1. tr. 1. c. 5. n. 25.² ⁴⁷ Tamburini, dec l. 1. c. 3. §. 4. n. 30
⁴⁸ Genicot, l. n.383. ⁴⁹ Lehmkuhl, l. c.

nije ispitivati, da li je rat, u koji se pozivaju, pravedan ili nije. To bo nije ni laka stvar za onoga, koji političke prilike ne pozna i ne prati; a u praksi biva, da vojnicima njihova vojna oblast svaki put razloge za ratovanje tako prikaže, da se isključuje svaka dvojba o pravednosti rata. Za one pako, koji su bolje upućeni u stvar, ako im se porodi ozbiljna dvojba o nepravednosti rata, vrijede općenita pravila moralne savjesti kao i za svakoga čovjeka. Vojnik smije ratovati, ma i ne bio siguran za pravednost stvari, makar mu se činilo samo vjerojatno, da je rat pravedan. Dapače i onda, kada razborito sudeći drži kao vjerojatno, da je rat što se vodi nepravedan, i onda mu je slobodno vršiti svoju domovinsku dužnost. Jer ako je kakove krivnje i grijeha, to sve pada na leđa onih, koji su rat navijestili. Samo za one vojnike, koji su najmljjeni za ratovanje uz dnevnicu kao i drugi rabotari (takovu vojsku imade Engleska), zahtijeva se, da budu na čistu o pravednosti toga rata, za koji se uzimlju. Pa ako znadu za stalno, da se vodi rat nepravedan, pa stupe ipak u službu, postaju sudionici nepravde, koja im se prima u grijeh na temelju načela o kooperaciji.

Ratno pravo.

Kako se rat vodi, to spada na ratno umjeće i disciplinu. Praktičnu uputu u tom pružaju obične vojne vježbe i izvanredne vježbe, koje su poznate pod imenom manevri. Napose časnici kao vođe vojske moraju u toj umjeći biti dobro teoretski upućeni, a ne samo praktički uvježbani. Za to treba da polaze škole i ratne akademije, u kojima se ti predmeti predavaju.

Moraliste zanima samo u toliko ratna vještina i vođenje rata, da uzmognu ustanoviti, što se sve u ratu smije učiniti kao moralno dopušteno djelo, a što se ne smije, budući nemoralno. Dakako da je u toj točki nauka moralista nepotpuna i manjkava. Svi jednodušno priznavaju općenita načela, n. pr. u pravednom ratu sve je ono dozvoljeno, što je nužno ili zgodno, da se postigne svrha prema načelu: *qui habet ius ad finem, habet etiam ius ad media necessaria atque utilia*. A što za svrhu rata nije nužno ni korisno, a pogotovo ako to sam prirodni zakon ili međunarodno pravo zabranjuje, to se učiniti ne smije, a tko ipak učini, dužan je nadoknaditi štetu ovako nepravednim načinom nanesenu. Iz ovog općenitog načela za-

ključuje se obično, da su dozvoljene zasjede, stanovite lukavštine poznate pod starim imenom stratagemata; da je dozvoljeno opsjedati gradove, razoriti zgrade pa bile to i crkve ili samostani, kojima se neprijatelj služi kao obranom; slobodno je ubijati svakoga naoružanoga vojnika protivnika, sve dok nije dobivena pobjeda.

Među nedozvoljena djela u ratu nabrajaju moralisti one lukavštine, koje se nikako razotkriti ne mogu. Zatim otrovanje vode u zdencima ili izvorima, ubijanje nevinih, kao što su žene i djeca, starci i sve one osobe, koje ne nose oružja i koje se ne bore, i. t. d.⁵⁰

Ovako moralisti. A pravnici sa svoga gledišta polazeći uče, kao glavno načelo, da se zaraćene stranke za vrijeme rata moraju držati ratnoga prava. Pod ratnim pravom u subjektivnom smislu razumijevaju ovlaštenje za rat (*facultas bellandi*), koje pripada samo suverenim državama. O tom je već bilo govora u ovoj raspravi na drugom mjestu. Pod ratnim pravom u objektivnom smislu razumijevaju se pravila i zakoni međunarodnoga prava, po kojima se rat voditi mora i koji vrijede kako za zaraćene države, tako i za neutralne. Ovako razumijevano ratno pravo sadržaje u prvom redu one norme, kojima se ublažuje i ograničuje poraba strogog ratnog prava u pogledu sredstava i ograničenja, s kojima i u kojima se rat vodi. Te norme naziva diplomatika zakonom rata, *loi de guerre*. U drugom redu sadržaje ratno pravo one ustanove, koje iznimno za slučaj krajnje nužde i pogibli, ili ako se protivnik ne drži ratnog prava, dozvoljavaju inako vođenje rata. To se u diplomaciji kaže *raison de guerre*.

Po kojim se je pravilima u staro i srednje doba vodilo rat, to uči historija. U novije doba ide se u prosvjetljenim državama Europe i Amerike za tim, da se u ratu postupa što je većma moguće onako, kako to dolikuje čovjeku, koji nije zvijer već razumno biće. A da se to postigne, držalo se za nužno, da se ratno pravo kodifikuje. Jer samo onda, ako bude pisano ratno pravo postojalo i ako se ga bude držalo, moći će se način ratovanja ublažiti. U tu svrhu moralo bi se ratno pravo tako sastaviti i prilikama današnjega vremena prilagoditi, da ga sve države mogu prihvatiti. Počeci i pokusi te kodifikacije ratnoga prava jesu dosada ovi utanačeni ugovori:

⁵⁰ Sr. n. pr. Lehmkuhl, Theol. mor. n. 1021. S. Alfonso, III. n. 410. i dr.

1. **Pariška deklaracija od 16. travnja 1856.**, koja je dodatak pariškomu miru, što je sklopljen nakon krimskoga rata. U toj je deklaraciji uglavljeno načelo, da imade prestati brodolovstvo i da se na brodovima ne smije zaplijeniti tuđe privatno vlasništvo osim zabranjenoga t. z. kontrebanda. I glede blokade imade nekih ustanova. Ova deklaracija, koju je stvorila Franceska, Engleska i Rusija a priznale i Savezne države Sjv. Amerike, ostala je međutim samo deklaracija bez obvezatne moći. Ali neko pisano pravilo ipak postoji.

2. **Ženevska konvencija od 22. kolovoza 1864.**, kojoj se baš ove godine navršila pedeseta godišnjica. Toj konvenciji imademo zahvaliti ustanovu crkvenoga križa, koja ide za tim, da se s ranjenicima na bojištu postupa blago, a ne više kao s neprijateljima. Sadanji rat međutim dokazao je već, da se ne samo Srbija, nego ni Franceska ni Belgija nisu tog utanačenja držale, već da se je pucalo topovima na vlak crvenim križem označeni i da su bili zlostavljani ranjenici na bojištu.

3. **Petrogradska konvencija od 29. studenog po starom, a 11. prosinca po novom koledaru god. 1868.**, kojom je zabranjena poraba eksplozivnih naboja ispod 400 grama težine.

Haška konvencija. Na mirovnoj konferenciji u Haagu god. 1899. došlo je do više zaključaka. U jednom n. pr. da se međunarodni sporovi mirnim putem rješavaju; u drugom da se načela prihvaćena na ženevskoj konferenciji protegnu i na pomorski rat; a u trećem se ustanovljuju nekoji zakoni i običaji kopnenoga rata. Podjedno je haška konferencija ovim svojim zaključcima dodala tri deklaracije: u prvoj se zabranjuje iz zrakoplova puštati hitala i bombe, u drugoj uporaba dum-dum naboja,⁵¹ a u trećoj uporaba tanetâ, koja sadržavaju otrovne plinove.

Osim ovih i drugih ovdje nenabrojenih (kao n. pr. Berlinški kongres od 1878.) međunarodnih utanačenja, imade inih jošte ustanova, što ih je ova ili ona država izdala za svoju vojsku. Tako imadu Savezne države sjv. Amerike još od slavnoga Lincolna naputke iz god. 1863. obvezatne za tamošnju vojsku.

Napokon imade izrađenih osnova ratnoga prava od raznih

⁵¹ Dum-dum naboji tako nazvani po tvornici, u kojoj se priređuju u Kalkuti u Indiji. To su naboji od olova zaodjenuti pločicom od druge kovine ali izrezanom, tako te rana bude veća i zadaje velike boli.

učenjaka. Od znamenitijih državoslovaca, koji su pisali o međunarodnom pravu s posebnom nakanom, da se uvede reforma i kodifikacija međunarodnog ratnog prava, vrijedni su spomena Bluntschli,⁵² Dydley-Field,⁵³ Fiore,⁵⁴ Domin-Petruschewez⁵⁵ i drugi.

Međutim na temelju naravnoga i međunarodnoga prava, kako postoji već kroz stoljeća u praksi, većma nego li na temelju pisanih utanačenja i osnova zakonskih, vrijede danas općenito ova pravila ratnoga prava.

Čim je rat otpočeo ili navještajem između dvije države ili faktičnim neprijateljskim činima bez prethodnoga navještenja, od onoga časa nastalo je među zaraćenim državama t. z. ratno stanje, te od onoga časa vrijede za obje zaraćene države ustanove ratnoga prava i u koliko su povoljne i u koliko su štetne. U slučaju navještenja, što obično biva, vrijede ustanove ratnoga prava i prije faktičnih neprijateljskih čina. U slučaju pak navale bez navještenja vrijede također iste ustanove odmah, ma da druga država još nije ustala na obranu svojih prava.⁵⁶ Ratno stanje razlikuje se u aktivno i pasivno. U aktivnom ratnom stanju nalaze se zaraćene države t. j. njihovi vladari, koji ih zastupaju i svi njihovi vojnici, koji sačinjavaju vojsku, a zovu se jednim imenom kombatanati. Pasivno ratno stanje postoji između svih ostalih pripadnika i podanika zaraćenih vlasti, u koliko moraju da trpe i podnose posljedice neprijateljstva onih država, kojima pripadaju. Kombatanati, za koje vrijedi ratno pravo, jesu sve one osobe, koje spadaju k redovitim vojnim četama, na kopnu ili na moru. Ne pita se, na koji je način dotična osoba postala vojnikom, da li na temelju zakona o općenitoj vojnoj dužnosti ili kao dobrovoljac; ne pita se, da li je vojnik pripadnik dotične države ili je stranac; da li vojuje za plaću kao najmljenik, ili s kojeg drugog motiva. Među kombatante broje se nadalje sve domobranske čete i pučki ustanak. Osim toga i svi oni dobrovoljački zborovi, koji pod raznim imenima „narodne garde“, „dobrovoljačke čete“ i dr. u vojsku stupaju. Ali za ove čete zahtijeva se kao i za redovite čete 1) da

⁵² Bluntschli, Das moderne Völkerrecht als Rechtsbuch dargestellt. 1868. Dritte Auf. ⁵³ Dydley-Field, Draft outlines of an International Code. 1872. lage 1878. ⁵⁴ Fiore, Il diritto internazionale codificato e la sua sauzione giuridica. 1890. II. Er. ⁵⁵ Domin-Petruschewez, Precis d' un code du droit international. 1861. - 1898. ⁵⁶ Sr. Liszt: Das Völkerrecht, § 39. IV.

stoje pod vrhovnom vojnom upravom; 2) da imaju uniformu; 3) da su naoružani i 4) da u svojem vojevanju i oni obdržavaju ratni zakon i ratne običaje. Inače ako im manjka ma i jedna od pomenutih uvjeta, smatraju se fraktiterima (tal. franchi tiratori, Freischütz), koji ne uživaju ratnoga prava.

Da li se oni građani, koji se u slučaju nagle provale neprijatelja na njihovo područje, dobrovoljno oružja laćaju, da obrane svoju domovinu od napadaja, i jedino zbog pomanjkanja vremena nisu se organizirati mogli u pravilnu četuu; — da li se takovi građani imaju smatrati kombatanatima ili fraktiterima, dvojbeno je. Tu je dvojbu nastojala da riješi Bruseljska konvencija i svojedobno haška konferencija.⁵⁷

U sredini između kombatanata i pasivnih osoba s obzirom na rat, nalaze se one osobe, koje su na pomoć i na službu kombatanatima. To su vojni činovnici, vojni svećenici, novinari, liferanti, pa i oni nevojnički činovnici, koji vrše službu n. pr. poštu, brzopjav, željeznicu prodavači (marketenderi) i dr. Ove osobe nisu ovlaštene za ratnu borbu, ali, pošto se nalaze u ratu i u savezu su uskom s ratujućim osobama, ne mogu se smatrati tek pasivnim pripadnicima zaraćene države, kao što se ne mogu smatrati ni aktivnim kombatanatima.

U pomorskom ratu kombatanatima se smatra sva momčad na ratnim brodovima svake vrsti. Drugi brodovi, koji služe u trgovačke svrhe i prometne svrhe, mogu biti ovlaštene od vrhovne pomorske oblasti, da u ratno doba smiju hvatati brodove neprijateljske države. Kako prije spomenusmo, nastoji se taj običaj ukinuti, da trgovački ili putnički parobrodi vrše službu ratne mornarice, ali de fakto postoji još ta praksa, samo se zahtijeva 1) da trgovački ili putnički parobrod ima zakonito ovlaštenje za hvatanje brodova neprijateljskih; 2) da se može iskazati pisanom punomoći i 3) da se i sam drži ratnih običaja. Onaj brod, koji imade ovlaštenje loviti brodove od obiju zaraćenih stranaka, smatra se gusarskim brodom. Kao što je dozvoljeno na kopnu da se organizuju dobrovoljačke čete, tako je dozvoljeno i privatnim parobrodovima, da se sjedine u dobrovoljačku armadu u svrhu da zarobe ili razore ratne lađe neprijateljske države i tako pospješe svršetak rata.

Još je i to važno u ratno doba, da se znade, gdje i dokle

⁵⁷ Sr. Staatslexicon kod riječi Krieg str. 817.

se proteže ratno pravo. Ovo bo se može i mora ograničiti ne samo na osobe, već i na teritorij. Obično se ratnim teritorijem smatra cjelokupni prostor kopneni, nad kojim se stere suverena vlast one države, koja ratuje, kao i sve vode, što pomenuti kopneni teritorij okružuju, i napokon otvoreno more. Prema tomu ratni teritorij, na kojem se smije rat voditi, jest ne samo mati zemlja dotične države, već i njezine kolonije na drugim kontinentima, nadalje autonomne pokrajine njezine kao i polusuverene države, samo ako su pod zaštitom države, koja ratuje. Teritorij, na kojem se ne smije ratovati, jest teritorij neutralnih država i svaki onaj teritorij, koji je međunarodnim pravom proglašen kao neutralni teritorij, n. pr. Bospor, Dardanelle, Sueški prokop i t. d. (Svršit će se).

Odredbe svete Stolice.

I. Kongregacija S. Officii (Sectio de Indulgentiis.)

1) dekretom od 25. lipnja 1914. javlja, da je sv. Otac Papa Pijo X. podijelio potpuni oprost *toties quoties*, koji mogu dobiti vjernici na dušni dan svake godine uz uvjet, ako se ispovjede i prime sv. Pričest toliko puta, koliko puta posjete koju crkvu ili koju javnu ili polujavnu kapelu i ondje se pomole po nakani sv. Oca Pape, ali samo za duše u čistilištu. Ssmus D. N. Pius div. prov. Pp. X... *benigne concedere dignatus est, ut die 2. Novembris culuslibet anni christifideles, confessi ac s. Communione refecti, quoties aliquam ecclesiam vel publicum aut semipublicum oratorium defunctis suffragaturi visitaverint, ibique ad mentem Summi Pontificis oraverint, toties plenariam Indulgentiam animabus piacularibus flammis addictis tantummodo valituram lucrari valeant. Praesenti in perpetuum valituro . . .* (Sr. Acta Apost. Sedes VI. pag. 378.).

2) dekretom od istoga datuma javlja, da je sv. Otac Papa Pijo X. na stavljeni upit: an *toties lucrari valeant indulgentiae particulares, quoties iniunctae preces vel opera lterentur, si nulla fiat in ipsarum concessionibus declaratio de his pluries in die vel semel tantum acquirendis* izjavio, da vjernici mogu dobiti